

DOI 10.31651/2524-2660-2020-4-137-152
ORCID 0000-0002-0297-1199

СИЧ Олександр Володимирович,

аспірант, Інститут вищої освіти НАПН України
e-mail: olexandr.sych@gmail.com

УДК 378.112:330.341(477)(045)

ЛІЦЕНЗУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено механізм ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти як один з інструментів системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, за повноцінне функціонування якого відповідає держава.

Ключові слова: ліцензування; вища освіта; якість вищої освіти; держава.

Постановка проблеми. Ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти є одним з інструментів системи зовнішнього

забезпечення якості вищої освіти, за повноцінне і належне функціонування якого відповідає держава. Механізм ліцензування включає в себе такі інструменти як вироблення ліцензійних умов, проведення ліцензійної експертизи, перевірка дотримання цих ліцензійних умов, анулювання ліцензії у випадках, встановлених законом. Від правильного налаштування та ефективної роботи кожного із зазначених ін-

струментів, зокрема, і всього механізму ліцензування, взагалі, залежить якісна робота всієї системи вищої освіти. На наше переконання, це може і має бути один з найефективніших механізмів реалізації державної політики у сфері вищої освіти.

У нашій попередній статті [1] процедуру ліцензування освітньої діяльності закладів вищої освіти було віднесено до одного з механізмів у складі такої функції держави як «формування ринку освітніх послуг та механізмів допуску до нього». Адже, основним завданням ліцензування є допуск юридичної особи до ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти, а також вилучення її з цього ринку шляхом анулювання ліцензії і позбавлення таким чином права надавати освітні послуги у сфері вищої освіти.

Наявність на ринку освітніх послуг закладів вищої освіти, що надають студентам освітні послуги сумнівної якості, або присвоюють відповідні освітні та/або професійні кваліфікації особам, які не здобули мінімально необхідних компетентностей за професією, випускаючи їх на ринок праці і фактично надаючи доступ до важливих посад, у тому числі державної служби чи служби в органах місцевого самоврядування, – це все наслідок неефективної роботи механізму ліцензування, що може мати як об'єктивні причини (недосконалість ліцензійних умов, неефективність порядку проведення ліцензійної експертизи, порядку виявлення фактів недотримання ліцензійних умов, порядку анулювання ліцензій тощо), так і різні суб'єктивні причини, у тому числі з ознаками корупції.

Наслідком недосконалої роботи цього механізму є також неефективне витрачання бюджетних коштів, введення в оману абітурієнтів, студентів, батьків, суспільство щодо якості освітніх послуг, втрата студентами 4–5–6 років свого життя для так званого «навчання» з отриманням сумнівних результатів, отримання роботодавцями і суспільством неякісних і некваліфікованих працівників – лікарів, архітекторів, юристів, суддів, адвокатів, інженерів, вчителів, викладачів і, як наслідок, отримання суспільством неякісних послуг від неякісних і/або недобросовісних «фахівців».

Таким чином, ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти – сфера великої відповідальності держави перед суспільством, адже держава затверджує ліцензійні умови, визначає порядок, спосіб і форми проведення ліцензійної експертизи, приймає рішення про видачу чи відмову у видачі ліцензії, забезпечує (або не забезпечує) контроль за дотриманням ліцензійних умов і приймає рішення (за наслідками такої перевірки) про продо-

вження освітньої діяльності чи анулювання ліцензії тощо.

Враховуючи факт прийняття Верховною Радою України 18 грудня 2019 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» (реєстр. № 2299 від 22.10.2019) [2], яким внесені суттєві зміни до Закону України «Про вищу освіту» [3] в частині ліцензування освітньої діяльності, майже не викликає сумніву, що 2020 і наступні роки стануть роками подальших удосконалень механізму ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти. Проте шляхи і способи вдосконалення потребують свого наукового осмислення щодо того, наскільки вони будуть правильними, збалансованими, логічними, послідовними, потрібними, наскільки вони сприятимуть розбудові системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти і гарантуванню цієї якості перед окремими громадянами (споживачами освітніх послуг) і суспільством.

З'ясування цих питань і вироблення пропозицій до подальшого розвитку цього інструменту забезпечення якості вищої освіти і є основною метою цієї статті.

Питанню ліцензування освітньої діяльності закладів вищої освіти присвятили свою увагу такі дослідники як Л.О. Белова, А. Гелеш, Н.Л. Губерська, С.А. Калашнікова, А.В. Клімова, О.В. Потій, Т.В. Фініков, Ю.М. Фролов, О.І. Шаров та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще у Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році», підготовленому науковцями Національного інституту стратегічних досліджень, було зазначено, що реформування вищої освіти «*починати треба з удосконалення інструменту ліцензування*. Ліцензії мають надаватися кращим закладам з урахуванням їх профілю й досвіду, за наявності реальних практичних потреб і відповідних ресурсів. Адже ситуація, коли у вищій школі для разового річного прийому є 2,4 млн. ліцензованих місць, не сприяє ані інтелектуальному відбору вступників, ані конкуренції закладів за право готувати фахівців, ані оптимізації обсягу їхньої підготовки» [4, с. 167–168].

Історичний аспект питання ліцензування. Нагадаємо, що згідно з пунктом 7 частини 1 статті 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1 червня 2000 року № 1775–III [5] «*діяльність у сфері освіти*» підлягала ліцензуванню «*відповідно до спеціальних*

законів». Тобто, цей Закон не визначав правил і порядку ліцензування діяльності у сфері освіти. Саме тому, робоча група з підготовки проекту Закону України «Про вищу освіту» закріпила у ньому основні положення, які на думку експертів могли покращити функціонування цього механізму. Закон був прийнятий 1 липня і набрав чинності 06 вересня 2014 року. На виконання Закону та відповідно до його прикінцевих положень Міністерство освіти і науки України (далі – МОН) розпочало роботу над приведенням своїх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом, зокрема в частині створення нового механізму ліцензування освітньої діяльності. Таке «приведення» відповідно до прикінцевих положень Закону мало відбутися протягом 6 місяців після набрання чинності Законом, тобто «в ідеалі» до 6 березня 2015 року.

Проте, 02 березня 2015 року той самий склад Верховної Ради України прийняв Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (далі – Закон № 222) [6], відповідно до пункту 6 частини 1 статті 7 якого ліцензуванню підлягав такий вид господарської діяльності як «освітня діяльність закладів освіти». Зазначена норма не містила посилання на спеціальні закони у сфері освіти, відповідно до яких діють заклади освіти того чи іншого рівня. Крім того, законодавець використав термін «заклад освіти», хоча чинні на той час спеціальні закони у сфері освіти, зокрема і Закон «Про вищу освіту», оперували терміном «навчальний заклад», зокрема «вищий навчальний заклад», а повний перехід на термін «заклад освіти» замість терміну «навчальний заклад» відбувся лише у 2017 році з прийняттям нового базового Закону України «Про освіту» [7]. Більш того, згідно з Законом «Про вищу освіту» наукові установи також мали право отримати ліцензію на провадження освітньої діяльності на третьому (освітньо-науковому/освітньо-творчому) рівні вищої освіти «для підготовки фахівців ступеня доктора філософії». Закон № 222, визначивши лише такий вид господарської діяльності як «освітня діяльність закладів освіти», де-юре позбавив наукові установи можливості отримувати ліцензію на освітню діяльність (з іншого боку, можна було б також стверджувати, що освітня діяльність наукових установ не потребує ліцензування).

Ухваляючи Закон № 222, законодавець також вніс зміни до статті 24 Закону України «Про вищу освіту» лише в частині запровадження безстрокової ліцензії, залишивши без змін всі інші положення За-

кону «Про вищу освіту», які визначали процедуру ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти та які відразу ввійшли у пряму суперечність з положеннями Закону № 222.

Також, згідно з пунктом 6 статті 21 Закону № 222 «ліцензії на провадження видів господарської діяльності, що на день набрання чинності цим Законом є чинними, продовжують діяти. Ліцензії на провадження видів господарської діяльності, зазначених у статті 7 цього Закону, ... які є чинними на день набрання чинності цим Законом та мали обмежений термін дії, є безстроковими і можуть бути, за заявою ліцензіата, переоформлені відповідним органом ліцензування безкоштовно у тижневий строк».

Таким чином, згідно з Законом № 222 усі ліцензії на право здійснення освітньої діяльності у сфері вищої освіти автоматично стали безстроковими.

Такий підхід законодавця, принаймні стосовно ліцензій на провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти, видається необґрунтованим, непродуманим і невиправданим, адже:

по-перше, у системі вищої освіти вже давно було дискутовано проблему надмірного і безпідставного зростання кількості закладів вищої освіти та місць ліцензованого обсягу (про що було сказано у тому числі у згаданому вище Посланні Президента України), а автоматично безстрокова ліцензія тільки законсервувала цю проблему, залишивши уповноваженому органу лише недосконалий механізм анулювання ліцензій (як засвідчує практика, анульована ліцензія легко відновлюється у судовому порядку, на відміну від невидачі ліцензії у разі відсутності для її видачі передбачених ліцензійними умовами підстав);

по-друге, відомо, що не всі заклади вищої освіти у попередні роки отримали ліцензії добросовісно та «відповідно до ліцензійних умов», тому автоматичне продовження строку дії цих ліцензій (без проходження будь-якої експертизи) було нелогічним;

по-третє, виписана у Законі України «Про вищу освіту» концепція ліцензування освітньої діяльності була узгоджена з іншими механізмами забезпечення якості вищої освіти. Закон же № 222 цієї особливості не враховує. Так, наприклад, після внесення Законом № 222 до Закону «Про вищу освіту» зміни лише в частині запровадження безстрокової ліцензії деякі положення Закону взагалі втратили свою логіку (наприклад, згідно з частиною 2 статті 24 Закону однією з підстав переоформлення ліцензії на провадження освітньої діяль-

ності є наявність на момент закінчення строку дії ліцензії акредитаційного сертифіката за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти).

Таким чином, у 2015 році механізм ліцензування освітньої діяльності волею законодавця опинився у ситуації «сидіння на двох стільцях», адже у статті 24 Закону України «Про вищу освіту» було прописано один механізм ліцензування, а в Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності» – зовсім інший. Відповідно, працівники МОН потрапили у стан невизначеності – за яким Законом розробляти всі підзаконні нормативно-правові акти, які мають визначити весь механізм ліцензування? Адже тут, крім усього іншого, вийшла ще суперечність між двома правилами вирішення колізії правових норм. За одним правилом мала застосовуватися норма Закону, який прийнятий пізніше (тобто, Закону № 222), а згідно з іншим правилом норма спеціального Закону має перевагу над нормою загального Закону. Який з двох Законів стосовно ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти є спеціальним, а який загальним, залишається дискусійним до сьогодні.

Так чи інакше, було прийняте політичне рішення, що МОН у питанні ліцензування керується Законом № 222, відповідно до якого розпочалася підготовка підзаконних нормативно-правових актів. І вже 30 грудня 2015 року Кабінет Міністрів України своєю постановою № 1187 затвердив нові Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності (далі – Ліцензійні умови) [8], а весь порядок видачі ліцензій, а також порядок та умови анулювання ліцензій визначалися Законом № 222.

Проте, практика ліцензування конкретних закладів освіти довела, що механізм ліцензування, передбачений у Законі № 222, не повною мірою враховує специфіку освітньої діяльності (не кажучи вже про те, що ліцензування освітньої діяльності закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої, післядипломної освіти має свою специфіку і що весь механізм і ліцензійні умови для кожного із зазначених рівнів освіти можуть/мають бути різними)¹. Саме тому, у 2017 році За-

коном України «Про освіту» були внесені зміни до Закону № 222, згідно з якими ліцензуванню підлягала *«освітня діяльність, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених спеціальними законами у сфері освіти»*. Таким чином, була усунута проблема з «науковими установами», а також було надано у питанні ліцензування переваги спеціальним законам у сфері освіти².

Протягом 2017–2019 років працівники МОН продовжували балансувати між двома Законами, забезпечуючи під час ліцензування «врахування» положень спеціального Закону «Про вищу освіту», видаючи «направо і наліво» ліцензії на освітню діяльність, адже відповідно до Закону № 222 процедура ліцензування не передбачала виїзної перевірки (лише перевірка дотримання ліцензійних умов «на папері»), та змагаючись інколи в суді з окремими закладами вищої освіти у доведенні того, чи є цей заклад в реальності чи функціонує лише на папері тощо.

Вочевидь, це балансування між двома Законами, які суперечили один одному, мало би якось вирішитися. І, нарешті, як вже було зазначено вище, 18 грудня 2019 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» (реєстр. № 2299 від 22.10.2019), яким було внесено суттєві зміни в частині ліцензування, і на аналізі яких ми надалі зупинимо нашу вагу.

Наразі зазначимо лише, що необхідність трансформації і становлення системи забезпечення якості вищої освіти (як внутрішньої, так і зовнішньої) є очевидною. Проте, на наше переконання, така трансформація не може відбуватися у спосіб і в порядку, що описані вище. Адже наслідки того, що відбулося протягом 5 років (2014–2019 рр.) з ринком освітніх послуг у сфері вищої освіти через зазначені

стабільну, дієву і ефективну систему ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти. Закон № 222 є спільним для ВСІХ видів господарської діяльності і ті зміни, які лобіює один сектор економіки (причому навіть з абсолютно добросовісними намірами), можуть бути абсолютно непридатними і руйнівними для іншого сектору економіки.

² Вважаємо наразі зайвим досліджувати питання, яким чином можна *врахувати особливості порядку ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти в рамках загального порядку ліцензування, визначеного Законом № 222, і хто в системі органів виконавчої влади уповноважений приймати рішення про те, які особливості враховувати, а які ні, а просто залишимо це питання за дужками і перейдемо до більш змістовних питань.*

¹ До речі, варто звернути увагу, що протягом 2015–2019 років до Закону № 222 було внесено зміни 18 разів. І хоча не всі зміни безпосередньо вплинули на порядок ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти, проте в умовах нестабільного і невідконтрольного основному регулятору у сфері освіти (МОН) законодавства (адже Закон № 222 – це сфера відповідальності Державної регуляторної служби) неможливо розбудувати нормальну

вище постійні зміни процедури ліцензування, можна буде відчутти лише згодом.

Сутнісний аспект ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти. Найперше питання, яке ми поставили перед собою в рамках загальної теми нашого дослідження «Механізми збалансування відповідальності держави та університетів за якість вищої освіти» – «бути чи не бути», тобто чи є в принципі сенс у подальшому існуванні процедури ліцензування освітньої діяльності як інструменту забезпечення якості вищої освіти. Адже, як свого часу зазначив польський експерт з питань політики у сфері вищої освіти М. Квіск «загалом, у глобальному контексті державі зараз все більше відводять роль «куратора», «регулятора», «партнера» й «каталізатора», а не безпосереднього гаранта росту й початка соціальних послуг. Це означає перегляд обов'язків держави перед суспільством і надзвичайну вибірковість стосовно видів діяльності, які підтримуватиме держава зі своїх фондів» [9, с. 75].

Ми чудово розуміємо, що на процедуру ліцензування витрачаються фінансові, кадрові, часові ресурси тощо. Що ж держава, суспільство, студенти, роботодавці отримують від цих витрат завдяки процедурі ліцензування?

Для відповіді на це питання найперше потрібно дослідити і з'ясувати природу (суть), мету, принципи та завдання цього механізму саме як одного з елементів системи зовнішнього забезпечення якості освіти. Для цього абсолютно не достатньо обмежитися лише аналізом законодавства, а й варто проаналізувати відповідні наукові дослідження.

І тут нас чекає трохи несподівана ситуація і цікаві думки науковців.

Так А.В. Клімова стверджує, що «в законодавстві та правничих науках поняття «ліцензування» зустрічається достатньо часто. Разом з тим це поняття не є однозначним, знаходиться в постійній трансформації та трактується науковцями з використанням різних підходів» [10, с. 68].

На переконання Анни Гелеш «у зв'язку з постійними змінами в чинному законодавстві України щодо питань ліцензування освітньої діяльності ЗВО існує небагато наукових публікацій за темою дослідження» [11, с. 33]. З одного боку, ми не можемо погодитися з таким твердженням, адже аналіз відповідних наукових джерел засвідчує, що їх кількість не така вже й мала, проте, з іншого боку, ситуацію з відповідними джерелами, особливо датованими до 2014 року, можна охарактеризувати словами відомого німецького юриста і філософа Юліуса Германа фон Кір-

мана (1802–1884), який сказав: «Один розчерк пера законодавця – і цілі бібліотеки перетворюються в макулатуру»³. Адже ті недоліки механізму ліцензування, про які писали науковці до 2014 року, були вирішені законодавцем, принаймні частково, у Законі «Про вищу освіту». Хоча в світлі описаних нами у цій статті трансформацій законодавства протягом останніх 5 років деякі проблеми знову набули актуальності. І тут може виникнути цілком природне запитання – так може всі ці «постійні зміни» і відбуваються саме тому, що науковці ще не виробили і не обґрунтували більш-менш адекватний і збалансований механізм цієї процедури, на який державні службовці могли би спиратися у дискусіях і у відстоюванні позиції щодо того як саме має виглядати цей механізм? Адже науковці мають випереджати законодавця, а законодавець і суб'єкти владних повноважень мають спиратися на результати наукових досліджень під час обґрунтування своїх владних управлінських рішень. Це ще раз підтверджує актуальність нашого дослідження.

Олена Джеджора вважає, що «в Україні державне ліцензування та акредитація досі залишаються чи не єдиною зовнішньою процедурою оцінки якості. Позиціонуючи себе монополюючим розпорядником та визначальником якості, держава тим не менше не спроможна адекватно оцінити стану, потреб та перспектив розвитку такого складного й багатогранного феномену, яким є сучасна вища освіта, а тому функції ліцензування та акредитації, як і критерії, якими вони послуговуються, часто зводять до збору формальних даних, до відповідності бюрократичним вимогам, за якими губляться якість та сенс реальних процесів. Окрім цього, відомі практики повністю ігнорують специфіку та завдання освітніх закладів різних профілів та різних форм власності, лобіюючи інтереси класичного державного університету.

Інший суттєвий недолік наявної державної системи ліцензування та акредитації – її загальний контрольно-каральний характер, а не функція підтримки та стимулу, як, властиво, мало би бути. Виходом із цієї ситуації має бути створення в Україні системи незалежного зовнішнього оцінювання якості із чіткими критеріями, виразно сформульованими завданнями та прозорими механізмами; запровадження процедур зовнішнього опитування студентів, заохочення навчальних закладів до замовлення і проведення експертних

³ З доповіді перед пруським юридичним товариством у Берліні, 1848.

оцінок якості із власної ініціативи, залучення міжнародних експертів, а також створення рівних умов для всіх учасників процесу» [12, с. 149–150].

Т.В. Фініков і О.І. Шаров до 2014 року вважали, що «національної системи забезпечення якості вищої освіти в Україні, насправді, так і не створено. Її певним суврогатом виступають системи ліцензування та акредитації, інспектування вищих навчальних закладів ззовні та ректорський контроль всередині інституцій. Все це разом не здатне забезпечити системного впливу на всі процеси організації освітньої діяльності та її зміст, і, відповідно, не стимулює до постійного поліпшення якості освіти» [13, с. 45]. Маємо надію, що Закон «Про вищу освіту» 2014 року і Закон «Про освіту» 2017 року таки трохи виправили цю ситуацію.

Тамара Радівілова зі свого боку порушує доволі цікаве питання ліцензійних умов і «недоторканності викладача», звертаючи увагу на те, що «ліцензування та акредитація тимчасово заступають комплексну систему забезпечення якості вищої освіти в Україні. Система ліцензування та акредитації виконує тільки функцію одного з головних інструментів державного управління галуззю і не є базовою технологією стимулювання підвищення якості вищої освіти... Проте ліцензування все ще є недосконалою системою, оскільки оцінювання діяльності ВНЗ здійснюють переважно за кількісними показниками, досягти яких керівники установи намагаються будь-якими засобами: для звіту про навчальні площі беруть в оренду непридатні для організації навчального процесу приміщення; для збільшення кількості професорсько-викладацького складу з науковими ступенями і вченими званнями приймають викладачів тимчасово на роботу з відповідними бонусами тощо. За такого стану речей ставлення до викладача визначають не рівень кваліфікації та професійної майстерності, а лише наявність диплому про присудження наукового ступеня та атестата про присвоєння вченого звання. Зрозуміло, що необхідність процедури акредитації або контроль за дотриманням ліцензійних умов забезпечує практично недоторканність такого викладача, незважаючи навіть на суттєві недоліки в його роботі та рейтинг у колективі» [14, с. 73].

Тут варто зацентувати нашу увагу на тому, що недосконалий, нелогічний, непродуманий механізм ліцензування провокує не лише академічну недоброчесність з боку адміністрації ЗВО (обман), а й здатен реально знижувати (а не підвищувати) якість

освітньої діяльності ЗВО, виключаючи можливість адміністрації ЗВО звільнити некомпетентного викладача «зі ступенями і званнями». Тобто ректор потрапляє в певну пастку – або тримати некомпетентного викладача, або, звільнивши його, потрапити в ситуацію невиконання ліцензійних умов.

Світлана Гришко наголошує на тому, що «у європейських університетах запит на забезпечення якості вищої освіти формується «знизу», тобто від самих «гравців» системи вищої освіти. А в українські університети він надходить «згори» – від Міністерства освіти і науки. Європа вибудовує формальні процедури на підґрунті неформальної мотивації до забезпечення якості освіти з боку всіх учасників. А в Україні – навпаки: на тлі суцільної формалізації процесів забезпечення якості немає прояву неформальної зацікавленості учасників освітнього процесу» [15, с. 26].

Тамара Радівілова вважає, що «оскільки органи ліцензування та акредитації підпорядковані МОН», то це «суперечить усталеній практиці в європейській освітній системі. Це стосується й системи державного інспектування ВНЗ» [16, с. 127]. У частині акредитації освітніх програм ця проблема вирішена Законом України «Про вищу освіту» шляхом створення незалежного колегіального органу – Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Проте, механізм же ліцензування як єдина процедура «допуску на ринок освітніх послуг» мабуть таки має залишатися однією з основних функцій держави, але з чіткою візією щодо її основного призначення в системі забезпечення якості вищої освіти.

Пропонуємо проаналізувати, наскільки ухвалене останнім часом законодавство вирішило чи сприяло вирішенню окреслених вище проблем. Ґрунтуючись на наявних у законодавстві визначеннях цього поняття, спочатку з'ясуємо суть і основні завдання механізму ліцензування в прив'язці до освітньої діяльності.

Відповідно до пункту 6 частини 1 статті 1 Закону № 222 ліцензування – *засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямований на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища*.

Таким чином, згідно з цим Законом процедура ліцензування провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти має бути спрямована «на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціаль-

них інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища».

Відповідно до статті 3 Закону № 222 державна політика у сфері ліцензування ґрунтується, зокрема, на принципі пріоритетності захисту прав, законних інтересів, життя і здоров'я людини, навколишнього природного середовища, захисту обмежених ресурсів держави та забезпечення безпеки держави. Цей принцип у тому числі передбачає, що «ліцензування застосовується лише до такого виду господарської діяльності, провадження якого становить *загрозу* порушення прав, законних інтересів громадян, життю чи здоров'ю людини, навколишньому природному середовищу та/або безпеці держави, *і лише у разі недостатності інших засобів державного регулювання*».

Таким чином, законодавець, визначивши у пункті 6 частини першої статті 7 цього Закону, що освітня діяльність підлягає ліцензуванню, дає зрозуміти, що цей вид діяльності «становить загрозу порушення прав, законних інтересів громадян, життю чи здоров'ю людини, навколишньому природному середовищу та/або безпеці держави».

Верховна Рада України, будучи представницьким органом, що діє від імені всього Українського народу, не в усіх сферах життєдіяльності суспільства визначає за необхідне встановлювати процедуру ліцензування. Очевидно, виокремлення таких видів відбувається за ступенем ризику можливого заподіяння шкоди особі, державі, суспільству чи екології. Саме для того, щоб потенційно можлива у певній сфері господарської діяльності шкода була максимально мінімізована, держава визначає, що така діяльність може здійснюватися лише на підставі ліцензії, яка надається за умови дотримання/досягнення/засвідчення певних, так званих, «ліцензійних» умов. Для отримання ліцензії суб'єкт має засвідчити, що він виконав усі ліцензійні умови. А орган ліцензування від імені держави, переконавшись, що всі умови дотримані, ризику мінімізовані, видає такому суб'єкту ліцензію (дозвіл) на право здійснення такого виду діяльності.

Відповідно до пункту 15 частини 1 статті 1 Закону України «Про вищу освіту» (в редакції Закону 2014 року) ліцензування – це процедура визнання *спроможності* юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю *на певному рівні вищої освіти* відповідно до стандартів освітньої діяльності. Після набрання чинності останніми змінами до Закону ліцен-

зуванням є «процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність відповідно до ліцензійних умов провадження освітньої діяльності».

Варто звернути увагу, що ні Закон № 222, ні Закон України «Про вищу освіту» не використовують у терміні «ліцензування» слово «якість». Більш того, Закон № 222 взагалі не використовує слово «якість» в жодній нормі. Натомість, мова йде про «безпеку та захист», «ризик». Закон же «Про вищу освіту» використовує термін «спроможність». І знову ж таки, не в сенсі спроможності надавати *якісні* освітні послуги, а в сенсі спроможності в принципі провадити освітню діяльність «відповідно до ліцензійних умов».

Фактично, єдиною прив'язкою інструменту ліцензування освітньої діяльності до системи зовнішнього забезпечення якості освіти є частина 4 статті 41 Закону України «Про освіту». То чи є власне ліцензування інструментом забезпечення якості вищої освіти? В певному сенсі так. Але виключно в сенсі «стартового (нульового) рівня якості», фундаменту, без якого в принципі не є можливим здобуття саме «вищої» освіти (незалежно від її якості). Тобто, якщо висловитися дуже примітивно, то навряд чи заклад загальної середньої освіти буде *спроможний* забезпечити здобуття вищої освіти, використовуючи наявний кадровий потенціал, адже для кожного рівня освіти мають бути свої специфічні вимоги, у тому числі до кадрового складу закладу освіти. Але тоді, за таких умов, на перше місце серед усіх ліцензійних умов нібито виходить кадровий потенціал закладу освіти, а другою складовою – необхідні обладнання і методичний супровід. Проте, на наше переконання, питання *безпеки усіх учасників освітнього процесу* (фізичної, психологічної, екологічної тощо) є спільним для всіх закладів освіти, які працюють на різних рівнях освіти, і ця вимога має бути забезпечена і перевірена під час ліцензування у першочерговому порядку – як обов'язкова умова для подальшої перевірки виконання усіх інших умов. Власне, створення в закладі освіти безпечного освітнього простору є обов'язком як засновника, так і керівника закладу освіти, що передбачений Законом «Про освіту», а здобувачі освіти мають закріплене в Законі право на безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту. Проте, на жаль, чинні на сьогодні Ліцензійні умови взагалі не оперують поняттям «безпечності», а «забезпечення безпеки життєдіяльності здобувачів освіти та охорони праці» вимагається лише чомусь від закладів дошкільної та загальної середньої

освіти. Підтвердженням відповідності цій вимозі Ліцензійних умов є відповідне «письмове (у довільній формі) зобов'язання» здобувача ліцензії. Такий підхід держави до механізму ліцензування навряд чи можна назвати відповідальним перед людиною і суспільством⁴.

Як ми вже вище зазначили, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» з останніми змінами 2019 року ліцензування – процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність відповідно до ліцензійних умов провадження освітньої діяльності.

Крім того, відповідно до статті 24 цього Закону «у сфері вищої освіти ліцензуванню підлягають:

1) освітня діяльність закладу вищої освіти на певному рівні вищої освіти;

2) освітня діяльність за освітніми програмами, що передбачають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання».

Такий підхід законотворців підтверджується і пояснювальною запискою до цього проекту Закону. Причому, як зазначається у пункті 7 цієї пояснювальної записки, прийняття Закону «... вдосконалить основні інструменти впливу держави на діяльність закладів освіти – ліцензування і акредитацію». В частині ліцензування проект Закону передбачає *«суттєве спрощення процедури ліцензування (скасовується ліцензування близько 100 спеціальностей, залишається ліцензування лише рівнів вищої освіти) та підвищення вимог до ліцензіатів в окремих випадках (підготовка фахівців з так званих регульованих професій)»*.

Отже, відтепер ліцензуванню підлягатиме освітня діяльність не за спеціальністю, а на рівень вищої освіти, крім окремих програм за професіями, для яких запроваджено додаткове регулювання. Давайте спробуємо розібратися з тим, наскільки це буде «суттєве спрощення» і ЩО і КОМУ тепер гарантуватиме держава, видаючи ліцензію на освітню діяльність у сфері вищої освіти? ЩО має бути передбачено в ліцензійних умовах, які відтепер мають бути спільними для тих самих «близько 100 спеціальностей»?

Тобто, якщо до 2020 року для провадження освітньої діяльності за спеціальністю, наприклад «хореографія» чи «музичне мистецтво» (навіть чи за цими професіями буде «додаткове регулювання»), потрібно було надати до МОН всі документи, які підтверджували спроможність юридичної особи (закладу вищої освіти) провадити освітню діяльність саме за цими спеціальностями і ще й на певному рівні вищої освіти, то тепер, вочевидь, потрібно буде підтверджувати спроможність провадити освітню діяльність лише на певному рівні вищої освіти, наприклад на бакалавраті. Якщо ліцензійні умови будуть вписані виключно для бакалаврату (без поділу на спеціальності), то чисто формально навряд чи МОН матиме право вимагати подання копій дипломів викладачів, які забезпечуватимуть підготовку фахівців за тією чи іншою спеціальністю.

Спробуємо зрозуміти, наскільки таке рішення законодавця «спростить»⁵ процедуру ліцензування, адже ми пам'ятаємо ще запеклі дискусії на робочій групі, яка готувала Закон України «Про вищу освіту» 2014 року. Тоді стояло питання – чи можна ліцензувати освітню діяльність «за галуззю знань». Після тривалих дебатів і міркувань всі члени робочої групи консенсусно погодилися з тим, що це є недоцільним, адже навіть в межах однієї галузі знань різні спеціальності потребують різних ліцензійних умов, на підставі яких можна визначити *спроможність* того чи іншого закладу освіти (наукової установи) чи іншої юридичної особи здійснювати підготовку фахівців за відповідною спеціальністю та на відповідному рівні вищої освіти, зокрема в частині кадрового забезпечення.

Припустімо, що кадрові вимоги можна прописати узагальнено – «документи, що засвідчують наявність у науково-педагогічних працівників освітніх та/або професійних кваліфікацій за відповідною спеціальністю, за якою заклад вищої освіти планує здійснювати освітню діяльність». Але ж «сьогодні» заклад освіти планує і здатен надавати освітні послуги за однією спеціальністю, а через рік-два після отримання «безстрокової» ліцензії захоче надавати послуги абсолютно за іншою спеціальністю. З одного боку Закон № 222 містить процедури «розширення або звуження провадження виду господарської діяльності ліцензіатом». Тобто потенційно в

⁴ Згідно зі статтею 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

⁵ Хоча необхідність «спрощення» виглядає недостатньо обґрунтованим і наразі поки незрозумілим щодо мети і завдань такого «спрощення» в умовах сьогоденних проблем і актуальних завдань, що стоять перед МОН, зокрема оптимізація закладів вищої освіти.

рамках ліцензії на бакалаврат діяльність може «розширюватися» (наприклад може додаватися діяльність за новою спеціальністю) чи «звужуватися» (виключатися певний вид діяльності за конкретною спеціальністю). Проте, Закон «Про вищу освіту» з останніми змінами грудня 2019 року передбачає, що «розширення» – це лише збільшення ліцензованого обсягу. За такого підходу, отримавши безстрокову ліцензію з ліцензованим обсягом умовно 2000 місць, заклад освіти може в будь-який час самостійно приймати рішення за якою спеціальністю йому надавати освітні послуги в межах 2000 ліцензованих місць? Чи спрямоване тоді таке ліцензування «на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів здобувачів освіти, роботодавців, суспільства? Можна, звичайно, апелювати до загальної політики держави щодо переходу до «автономії закладів освіти» і їхньої відповідальності за рішення, які ними приймаються. Проте, такий підхід має тоді збалансовуватися посиленням контрольних функцій держави і посиленням відповідальності керівництва закладів освіти за безпідставне відкриття нової спеціальності (крім того, ліцензійні умови до провадження освітньої діяльності за відповідними спеціальностями мали б все одно бути визначені державою. Інакше неодмінно рано чи пізно постане спірне між ЗВО і МОН питання щодо «законності» провадження закладом вищої освіти освітньої діяльності за певною спеціальністю, а апелювати до будь-яких «ліцензійних умов» не буде можливості).

Є також така функція органу ліцензування як «анулювання ліцензії повністю чи частково». Тобто, якщо заклад освіти не відповідав ліцензійним умовам за якоюсь однією спеціальністю, то можна було анулювати ліцензію частково – виключно за цією спеціальністю. Але Закон «Про вищу освіту» з останніми змінами не передбачає часткового анулювання ліцензії (хоча, можливо, це питання буде вирішене на підзаконному рівні).

Виникає питання – який в цьому всьому реформаторському русі сенс, якщо вже вся процедура ліцензування, разом з програмним забезпеченням в ЄДЕБО, розбудована під ліцензування за спеціальністю?

Таким чином, за результатами прийняття Закону № 2299 та «спрощення» процедури ліцензування лише МОНу необхідно, як мінімум:

а) підготувати нові ліцензійні умови, погодити їх з усіма стейкхолдерами, заінтере-

сованими органами і подати на затвердження Урядом;

б) підготувати і затвердити наказом МОН окремий порядок «переоформлення ліцензій» (на виконання прикінцевих положень Закону);

в) забезпечити переоформлення ліцензій, якщо заклади освіти будуть звертатися з відповідним проханням (Закон передбачає, що це їх право). Але залишається питання: якщо заклади освіти не скористаються своїм правом, в ЄДЕБО будуть зберігатися ліцензії обох форматів? Чи є це доцільним і ефективним з точки зору адміністрування технічних процесів?

г) підготувати зміни до законодавства, яке регулює функціонування ЄДЕБО, в частині зміни формату ліцензій і механізму подання документів для ліцензування в електронному вигляді через ЄДЕБО;

д) підготувати технічне завдання, здійснити тендерну закупівлю і підготувати нове програмне забезпечення для функціонування ЄДЕБО за новим порядком (адже МОН з 1 червня 2018 року вже мав перейти на ліцензування в електронному форматі⁶; тобто всі зазначені процедури були здійснені. Крім того, згідно з листом МОН від 18.10.2019 № 1/9–656 «станом на 07 жовтня 2019 року здійснено модернізацію програмного забезпечення ЄДЕБО та приведено її модулі у відповідність до Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1187»).

А які додаткові дії і скільки додаткових ресурсів має витратити кожен заклад освіти за результатами зміни процедури ліцензування важко навіть уявити.

С.М. Квіт наголошує на тому, що «шлях щоденного репресивного контролю від Міністерства освіти і науки над діяльністю ВНЗ не сформує культури якості в освіті» [17, с. 8]. «Україні необхідно переглянути філософію процесів забезпечення якості та їх переорієнтувати із засобів контролю та покарання на інструменти моніторингу та підвищення якості» [17, с. 9].

Олена Джеджора відзначає, що «жодні зовнішні чинники і процедури забезпечення якості не можуть бути ефективними, якщо вони не ґрунтуються на ретельно проведених та осмислених внутрішніх процесах. Підставою кожного зовнішнього оцінювання має стати попередній процес внутрішньої самооцінки. До такого вис-

⁶ <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-sprostiv-proceduru-licenzuvannya-dlya-vishiv-vidteper-jogomozhna-zdijsniti-v-elektronnomu-formati>

новку суголосно приходять усі європейські експерти та учасники загального європейського поля вищої освіти. Зокрема Європейська Асоціація забезпечення якості (ENQA) та запропоновані нею «Європейські стандарти та вказівки забезпечення якості у вищій освіті» (ESG) наголошують на тому, що репрезентативний та відданий справі внутрішній комітет із самооцінки навчального закладу є основоположною передумовою будь-якої експертної оцінки, котру проводить зовнішня агенція» [12, с. 148–149].

Тут надзвичайно важливо глибоко усвідомити цю тезу – жодний зовнішній інструмент не може бути ефективним, якщо він не ґрунтується на попередній проведеній самим закладом освіти *добросовісної внутрішньої перевірки*. Тобто, ніхто, крім адміністрації та колективу самого закладу освіти, не мав би бути більше зацікавленим у забезпеченні якості освітньої діяльності закладу освіти, адже це їхня (і його – закладу) репутація, обличчя, повага тощо. На нашу думку, такі *добросовісні внутрішні і зовнішні перевірки* щодо спроможності юридичної особи здійснювати певний вид діяльності, що підтверджене виданою за результатами перевірок ліцензією на право здійснювати освітню діяльність у сфері вищої освіти – це різні, але взаємодоповнюючі один одного компоненти єдиної системи забезпечення якості вищої освіти, які збалансовують відповідальність ЗВО і держави за якість освітньої діяльності ЗВО і вищої освіти, яка в них здобувається.

Ще одне питання, важливе для ефективного функціонування процедури забезпечення якості, – яка має бути перевірка дотримання закладом освіти ліцензійних умов – виїзна чи паперова? На нашу думку, вирішення цього питання залежить від того, чи є в нашому суспільстві станом на сьогодні культура якості і культура довіри чи вони лише формуються? Якщо така культура є або її становлення збалансовується невідворотністю покарання за обман держави і споживачів освітніх послуг, то можна обмежитися паперовою перевіркою документів. Якщо держава не довіряє і відчуває недостатність ресурсів для перевірки дотримання ліцензійних умов і застосування заходів відповідальності до порушника, тоді має бути виїзна експертиза.

В останніх змінах до статті 24 Закону України «Про вищу освіту» законодавець, мабуть, намагався застосувати змішаний підхід. Так, частину 2 статті 24 доповнено таким абзацом:

«У разі ліцензування освітньої діяльності закладом вищої освіти вперше, а також ліцензування освітньої діяльності за освітніми програмами, що передбачають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, проводиться виїзна ліцензійна експертиза, для якої орган ліцензування утворює експертну комісію. Строк проведення виїзної ліцензійної експертизи не може перевищувати 10 днів. Порядок проведення виїзної ліцензійної експертизи при ліцензуванні освітньої діяльності у сфері вищої освіти встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.»

Проте, в умовах переходу до ліцензування не спеціальностей, а за рівнем вищої освіти, виникає питання тлумачення фрази «у разі ліцензування освітньої діяльності закладом вищої освіти вперше»? Вперше – це взагалі виключно для новоствореної юридичної особи? Чи вперше на відповідний рівень? Чи вперше за певною спеціальністю? Чому така ж норма не стосується наукових установ, а лише закладів вищої освіти? Отже, ця норма потребує розкриття її змісту на підзаконному рівні та додаткового роз'яснення.

Олена Джеджора зазначає, що «існують загальновизнані європейські зовнішні процедури забезпечення якості, що пройшли ретельну апробацію та довели свій більший чи менший ступінь ефективності. Серед них ... ліцензування та акредитація, які проводять незалежні професійні агенції...» [12, с. 148].

Тут варто звернути увагу на два моменти.

По-перше, ліцензування відноситься до «загальновизнаних європейських зовнішніх процедур забезпечення якості, які пройшли ретельну апробацію та довели свій більший чи менший ступінь ефективності». Це дозволяє стверджувати, що принаймні питання *доцільності* існування такого інструменту системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти не повинно наразі стояти.

По-друге, ліцензування «проводять незалежні професійні агенції». Варто зазначити, що ще 12 лютого 1996 року постановою Кабінету Міністрів України № 200 «Про ліцензування, атестацію та акредитацію закладів освіти» [18] було утворено Державну акредитаційну комісію України як постійно діючий орган, який мав забезпечувати виконання державних вимог до ліцензування, атестації та акредитації вищих і професійно-технічних навчальних закладів за напрямками (спеціальностями) підготовки та перепідготовки фахівців,

надання та зміни статусів цих закладів. І незважаючи на те, що відповідно до пункту 7 Положення до складу ДАК входили «провідні фахівці закладів освіти та наукових установ», до цього ж складу також входили «представники Міносвіти, міністерств і відомств, місцевих органів державної виконавчої влади». Крім того, ДАК очолював голова Комісії – Міністр освіти, який ніс «персональну відповідальність за виконання покладених на ДАК завдань». Також згідно з Положенням про ДАК персональний склад ДАК затверджувався Кабінетом Міністрів України. Ця ж сама модель цього колегіального напівгромадського органу зберіглася у постанові Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2003 р. № 1380 «Про ліцензування освітніх послуг» [19].

Таким чином, була створена модель, за якої ліцензійну чи акредитаційну експертизу проводили фахівці і науковці, які формально були незалежні і не підконтрольні, проте остаточне рішення приймалося колегіальним органом, який де-факто був підконтрольний Міністерству освіти.

У Законі України «Про вищу освіту» 2014 року була зроблена спроба «відв'язати» як акредитаційну, так і ліцензійну експертизу від держави, уповноваживши новий незалежний колегіальний орган – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти – на проведення цих процедур.

Проте, як ми вже вище зазначали, Законом № 222 функцію ліцензування в усіх сферах було покладено на «державні органи, уповноважені законом або Кабінетом Міністрів України на здійснення ліцензування господарської діяльності».

І тут ми якраз повертаємося до раніше висловленої нами тези про те, що один єдиний Закон, який до того ж заточений на перевірку «господарської діяльності», не здатен врахувати специфіку різних секторів економіки. Йдеться, зокрема, про те, що у сфері вищої освіти засновником переважної більшості ЗВО є держава (і не принципово, який конкретно орган – Уряд чи МОН). Тобто, Уряд виступає з одного боку суб'єктом законодавчої ініціативи, розробляючи зокрема проект Закону «Про вищу освіту» чи зміни до нього, потім затверджує основні підзаконні акти, що стосуються порядку ліцензування, зокрема ліцензійні умови, потім МОН забезпечує проведення ліцензійної експертизи, видання ліцензії, проводить перевірку дотримання ліцензійних умов і, нарешті, анулює видані ним ліцензії у випадках, визначених Законом. В такій ситуації, ті, хто знає як працює система органів виконавчої

влади, чітко розуміє присутність конфлікту інтересів (реального чи потенційного) [20], причому відразу за двома напрямками:

– перший конфлікт інтересів, який умовно можна назвати «персональним», полягає в тому, що всі зазначені вище нормативно-правові акти, як правило, пишуть одні і ті ж самі державні службовці МОН, які, звичайно, краще за інших знають і розуміють відповідну сферу державного регулювання, і водночас ці ж самі державні службовці здійснюють стосовно ЗВО весь комплекс дій, пов'язаний з ліцензуванням (перевірка дотримання ліцензійних умов для видачі ліцензії, видання ліцензій, перевірка дотримання ліцензійних умов під час провадження освітньої діяльності, позбавлення ліцензій тощо). Ми наразі не говоримо про конкретних державних службовців чи про якісь відомі факти корупції, а лише про наявність потенційного або реального конфлікту інтересів. За таких умов одна і та ж особа може «встановлювати правила гри» з чітким розумінням того, що вона буде потім одним із «гравців» цього процесу. Така ситуація за визначенням є корупціогенною і лише добросовісність конкретних державних службовців може виступати певним стримуючим фактором;

– другий конфлікт інтересів, який так само умовно можна назвати «інституційним», полягає у тому, що МОН як інституція, як єдиний центральний орган виконавчої влади, з одного боку виконує функцію «регулятора», яку ми тільки що описали, а з іншого боку, – функцію засновника або уповноваженого засновником органу стосовно державних ЗВО, забезпечує утримання і фінансування державних ЗВО, затверджує їхні статuti, організовує вибори керівників ЗВО і укладає з ними контракти тощо і, крім того, здійснює стосовно цих же державних ЗВО весь той комплекс дій, пов'язаний з ліцензуванням освітньої діяльності, про який ми сказали вище. Фактично, в цьому випадку три різні функції – «регулятора» суспільних відносин, «засновника» державних ЗВО і «гаранта» спроможності державних ЗВО здійснювати освітню діяльність відповідно до ліцензійних умов – зосереджені в межах одного єдиного органу влади.

Саме тому у Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474, було зазначено, що «значна кількість функцій з реалізації державної політики виконується міністерствами, що

знижує їх здатність до якісного формування державної політики»⁷

Ще краще і стисліше про це сказано у вже затвердженій Урядом Концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1013-р: «у роботі міністерств можливий конфлікт між функціями формування державної політики та окремими функціями з реалізації державної політики, зокрема щодо управління об'єктами державної власності, інспекційно-наглядової діяльності та надання адміністративних послуг. Такий стан справ може зумовлювати вироблення упередженої і неякісної політики, яка має тенденцію до збереження статус-кво, збільшення бюджетних видатків на існуючі державні програми та опір змінам. Зокрема, у державній політиці щодо надання адміністративних послуг можуть домінувати інтереси надавача послуг, а не громадянина України, як клієнта. У державній політиці, спрямованій на регулювання ринків, можуть домінувати інтереси державних підприємств, а не підходи, спрямовані на встановлення чесних правил конкуренції.»⁸

Отже, вкрай потрібно здійснити інституційне розмежування функцій з «формування державної політики» та «реалізації державної політики». Той, хто встановлює «правила» не має сам бути безпосереднім їх виконавцем. Тобто, якщо МОН розробляє ліцензійні умови та порядок ліцензування (умови видачі та анулювання ліцензій), то МОН не має збирати та аналізувати ліцензійні справи, визначати хто із ЗВО відповідає чи не відповідає ліцензійним умовам, видавати чи анулювати ліцензії, здійснювати контроль за дотриманням закладами вищої освіти (науковими установами) ліцензійних умов тощо.

В ідеалі – суб'єкт, який формує правила не мав би співпадати з суб'єктом, який їх виконує. Це конфлікт інтересів і корупціогенна ситуація. Саме тому конституцідавець у частині 2 статті 19 Основного Закону України ще в далекому 1996 році чітко визначив, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.». Це, з одного боку, перекладає на

Верховну Раду України весь тягар відповідальності за детальне виписування правил, за якими діє той чи інший орган виконавчої влади, проте, з іншого боку, це усуває конфлікт інтересів і це мало б забезпечувати стабільність праввідносин в суспільстві.

Тому, з одного боку, добре і правильно, що у Законі «Про ліцензування видів господарської діяльності», розробником якого була Державна регуляторна служба України, а не МОН, детально виписаний весь механізм ліцензування, проте, з другого боку, навіть це не усуває всі ті інші проблеми, які були описані вище.

Що ж у цьому відношенні змінюється у зв'язку з останніми змінами до Закону «Про вищу освіту»? Поки що невідомо, адже Закон лише визначає, що і МОН буде здійснювати «ліцензування освітньої діяльності та нагляд (контроль) за додержанням вимог ліцензійних умов у сферах, визначених Кабінетом Міністрів України» і Державна служба якості освіти України буде здійснювати «ліцензування освітньої діяльності та нагляд (контроль) за додержанням вимог ліцензійних умов у сферах, визначених Кабінетом Міністрів України». Тобто, хто з цих двох центральних органів виконавчої влади буде здійснювати ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти поки незрозуміло. Проте, можна припустити, що за МОН все ж таки залишиться сфера вищої освіти. У цьому випадку можна звичайно тільки вітати намагання законодавця вдосконалити процедуру ліцензування освітньої діяльності закладів вищої освіти, проте це потрібно робити з метою усунення «домінування інтересів надавача послуг, а не громадянина України, як клієнта», припинення або мінімізації тих реальних і потенційних конфліктів інтересів, які здатні призводити до «вироблення упередженої і неякісної політики», та стимулюватимуть до «встановлення чесних правил конкуренції».

Висновки і перспективи подальших досліджень. 1. Ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти є одним з найважливіших інструментів системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти та механізмом реалізації державної політики, спрямованої на гарантування спроможності юридичних осіб надавати освітні послуги у сфері вищої освіти. Держава несе безпосередню відповідальність перед здобувачами освіти, роботодавцями і суспільством за розроблення ефективної регуляторної політики в частині ліцензування, за розроблення і постійне вдосконалення ліцензійних умов, за належну організацію та функціонування механізму

⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80>

⁸ З Концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1013-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2017-%D1%80>

ліцензування (об'єктивна і добросовісна перевірка відповідності здобувача ліцензії ліцензійним умовам, видання ліцензії, неупереджена і систематична перевірка дотримання ліцензійних умов кожним із учасників ринку освітніх послуг, безкомпромісне анулювання ліцензій за умови встановлення факту невідповідності ЗВО ліцензійним умовам).

Проте, відповідальність держави за належне функціонування ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти і здорову конкуренцію на цьому ринку *спроможних* до надання відповідних послуг суб'єктів могла би бути збалансована відповідальністю закладів вищої освіти таким чином:

1) активною участю представників суб'єктів надання освітніх послуг у розробленні *ліцензійних умов* за кожною спеціальністю (або хоча б за кожною галуззю знань, якщо різниця між спеціальностями в межах конкретної галузі знань є несуттєвою), які б відповідали сучасним вимогам і були адекватні сучасним можливостям суб'єктів надання освітніх послуг;

2) створення закладами вищої освіти «репрезентативного та відданого справі внутрішнього комітету із самооцінки», що мав би об'єктивно і незалежно перевіряти як *спроможність* закладу провадити освітню діяльність за певною спеціальністю і за певним рівнем вищої освіти відповідно до ліцензійних умов (ще до подання необхідних документів до уповноваженого органу для отримання ліцензії), так і *дотримання* всіма структурними підрозділами ліцензійних умов протягом всього періоду чинності відповідної безстрокової ліцензії.

2. Держава, яка відповідальна перед своїм суспільством і перед конкретними громадянами за належне функціонування ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти та гарантує спроможність ліцензованих нею закладів вищої освіти провадити відповідну діяльність на належному рівні, не мала б кардинально змінювати механізм ліцензування декілька разів протягом 5 років. Це неефективно, недоцільно і безвідповідально. Стабільність суспільних відносин – це одна з важливих засад суспільного спокою і формування довіри до держави. Держава мала б організувати (нехай навіть протягом одного року) напрацювання відповідного механізму і ліцензійних умов, затвердити і не вносити жодних кардинальних змін (а краще взагалі ніяких змін, хоча б в частині «правил гри») протягом найближчих 10 років. В сьогоденішньому швидкоплинному світі не можна уникнути необхідності уточнювати якісь маленькі нюанси, можливо переглядати ліцензійні умови, проте це не має сто-

суватися зміни концептуальних засад ліцензування, що призводить до необхідності закладам вищої освіти переоформляти видані їм раніше ліцензії (не змінюючи по суті зміст своєї діяльності), швидко шукати (або «штампувати») професорів і доцентів для виконання нових ліцензійних умов чи робити якісь інші речі, які не стосуються або виходять далеко за межі «мінімальних» ліцензійних умов, які гарантують «спроможність» надавати послуги у сфері вищої освіти, а не якість вищої освіти, і тому мали би більше стосуватися іншого інструменту забезпечення якості вищої освіти – акредитації освітніх програм, зокрема встановленню вимог до акредитації.

3. Вдосконалення механізму ліцензування потрібно здійснювати в напрямку розмежування функцій формування державної політики та її реалізації. Тобто, ті хто створюють «правила гри» не мають їх потім виконувати. Не може держава в особі МОН бути одночасно регулятором ринку освітніх послуг, засновником переважної більшості учасників цього ринку і ще й «гарантом спроможності» всіх, у тому числі заснованих нею, ЗВО проводити освітню діяльність відповідно до розроблених і затверджених державою ліцензійних умов. Такий підхід не можна вважати збалансованим стосовно відповідальності держави і університетів за якість вищої освіти. За таких умов втрачають всі – здобувачі освіти, роботодавці, суспільство і сама ж держава.

4. Якість вищої освіти неможливо забезпечити без виконання закладами вищої освіти мінімальних вимог – ліцензійних умов, які встановлюються державою, та мають стосуватися:

а) безпеки приміщення (повна відповідність державним стандартам, санітарним умовам, забезпечення пожежної, екологічної, психологічної безпеки тощо);

б) викладацького складу з відповідною освітньою та професійною кваліфікацією (умовно кажучи, здобуття вищої освіти не може забезпечувати особа, яка сама не має вищої освіти за відповідною спеціальністю);

в) інформаційної підтримки (бібліотека, доступ до інтернету...)

г) інфраструктурних об'єктів, які здатні забезпечувати, стимулювати і підтримувати здоровий спосіб життя у молодих поколіннях.

Тобто, до ліцензійних умов мають потрапляти вимоги, які роблять перебування у закладі освіти безпечним і потенційно можливим для здобуття вищої освіти пев-

ного рівня і спеціальності. Це старт, фундамент якості. Опущання (не забезпечення) нижче рівня встановлених вимог – це відсутність умов для забезпечення здобуття вищої освіти.

Ці вимоги також час від часу мають переглядатися, адже і університети і суспільство розвиваються, і те, що «вчора» вважалося стандартом, «сьогодні» вже може не вважатися нормою і потребує належного реагування держави.

Тому дотримання закладами вищої освіти ліцензійних умов є фундаментом для подальшого забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти.

Список бібліографічних посилань

1. Сич О.В. Відповідальність держави за якість вищої освіти в умовах її реформування: основні засади. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*, 2018. № 1(5). С. 48–61.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти: Закон України від 18 грудня 2019 року № 392-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20>
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
4. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ: НІСД, 2013. 576 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-12/Poslannia_2013-c7954.pdf
5. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 року № 1775-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1775-14>.
6. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 року № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.
7. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/conv>
8. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>.
9. Квіск М. Університет і держава: вивчення глобальних трансформацій. Пер. з англ. Т. Цимбала. Київ: Таксон, 2009. 380 с.
10. Клімова А.В. Інституційні основи ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти України. *Інвестиції: практика та досвід*, 2019. № 10. С. 65–72. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2019/14.pdf.
11. Гелеш А. Кадрове забезпечення започаткування та провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти України. *Освітні обрії*, 2019. № 1(48). URL: <http://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/410/486>.
12. Джеджора О. Зовнішні процедури забезпечення якості у «трикутнику знань». *Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту: навч. посіб.* За ред. Т. Добка, М. Головянко, О. Кайкової, В. Терзіяна, Т. Тіхонена. Львів: Видавництво «Компанія «Манускрипт»», 2014. С. 141–156.
13. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж. Аналітичний звіт *Міжнародного благодійного Фонду «Міжнарод. Фонд дослідження освітньої політики»*; за заг. ред. Т.В. Фінікова, О.І. Шарова. Київ: Таксон, 2014. С. 130–143.
14. Радівілова Т. Українська система вищої освіти в європейському освітньому та науковому просторі. *Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту: навч. посіб.* За ред. Т. Добка, М. Головянко, О. Кайкової, В. Терзіяна, Т. Тіхонена. Львів: Манускрипт, 2014. С. 69–92.
15. Гришко С. Як сформулювати запит суспільства на якість вищої освіти. *Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту: навч. посіб.* За ред. Т. Добка, М. Головянко, О. Кайкової, В. Терзіяна, Т. Тіхонена. – Львів: Видавництво «Компанія «Манускрипт»», 2014. С. 21–33.
16. Радівілова Т. Аналіз та рекомендації щодо системи моніторингу якості освіти. *Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту: навч. посіб.* За ред. Т. Добка, М. Головянко, О. Кайкової, В. Терзіяна, Т. Тіхонена. Львів: Видавництво «Компанія «Манускрипт»», 2014. С. 116–142.
17. Квіт С.М. Передмова. *Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту: навч. посіб.* За ред. Т. Добка, М. Головянко, О. Кайкової, В. Терзіяна, Т. Тіхонена. Львів: Видавництво «Компанія «Манускрипт»», 2014. С. 3–7.
18. Про ліцензування, атестацію та акредитацію навчальних закладів: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 лютого 1996 року № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-96-%D0%BF>
19. Про ліцензування освітніх послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2003 р. № 1380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1380-2003-%D0%BF>
20. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

References

1. Sych, O.V. (2018). The responsibility of the state for the quality of higher education in the context of its reform: basic principles. *International Scientific Journal "Universities and Leadership"*, 1 (5), 48–61.
2. On Amendments to Certain Laws of Ukraine Concerning the Improvement of Educational Activities in the Sphere of Higher Education: Law of Ukraine of December 18, 2019 № 392-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20>.
3. On higher education: Law of Ukraine of 01.07.2014 № 1556-VII. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. On the internal and external situation of Ukraine in 2013: Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: NISS, 2013. 576 p. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-12/Poslannia_2013-c7954.pdf.
5. On licensing of certain types of economic activity: Law of Ukraine of June 1, 2000 № 1775-III. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1775-14>.
6. On licensing of economic activities: Law of Ukraine of March 2, 2015 № 222-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.
7. On education: Law of Ukraine of September 5, 2017 № 2145-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/conv>.
8. On approval of the License conditions for educational activities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 30, 2015 № 1187. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>.
9. Kwiek, M. (2009). University and state: the study of global transformations. In T. Cymbals (Translation from English). Kyiv: Taxon. 380 p.
10. Klimova, A.V. (2019). Institutional bases of licensing of educational activity in the sphere of higher education of Ukraine. *Investments: Practice and Experience*, 10, 65–72. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2019/14.pdf.

11. Gelesh A. (2019). Staffing the initiation and implementation of educational activities in the field of higher education in Ukraine. *Educational Horizons*, 1(48). Retrieved from <http://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/410/486>.
12. Jejora, O. (2014). External quality assurance procedures in the "knowledge triangle". *The imperative of quality: we learn to value and evaluate higher education: a textbook*. In T. Dobko, M. Golovyanko, O. Kaikova, V. Terziyan, T. Tiikhonen (Eds.). Lviv: Manuskript Company Publishing House, 141–156.
13. Monitoring the integration of the Ukrainian higher education system into the European Higher Education Area and research: a monitoring study (2014). *Analytical report of the International Charitable Foundation "International. Educational Policy Research Foundation"*. In T.V. Finikov, O.I. Sharov (Eds.). Kyiv: Tucson, 130–143.
14. Radivilova, T. (2014). Ukrainian system of higher education in the European educational and scientific space. *The imperative of quality: we learn to value and evaluate higher education: a textbook*. In T. Dobko, M. Golovyanko, O. Kaikova, V. Terziyan, T. Tiikhonen (Eds.). Lviv: Manuskript Company Publishing House, 116–142.
15. Grishko, S. (2014). How to form a society's demand for the quality of higher education. *The imperative of quality: we learn to value and evaluate higher education: a textbook*. In T. Dobko, M. Golovyanko, O. Kaikova, V. Terziyan, T. Tiikhonen (Eds.). Lviv: Manuskript Company Publishing House, 21–33.
16. Radivilova, T. (2014). Ukrainian system of higher education in the European educational and scientific space. *The imperative of quality: we learn to value and evaluate higher education: a textbook*. In T. Dobko, M. Golovyanko, O. Kaikova, V. Terziyan, T. Tiikhonen (Eds.). Lviv: Manuskript Company Publishing House, 116–142.
17. Kvit, S.M. (2014). Preface. *The imperative of quality: we learn to value and evaluate higher education: a textbook*. In T. Dobko, M. Golovyanko, O. Kaikova, V. Terziyan, T. Tiikhonen (Eds.). Lviv: Manuskript Company Publishing House, 141–156.
18. On licensing, attestation and accreditation of educational institutions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 12, 1996 № 200. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-96-%D0%BF>.
19. On licensing of educational services: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 29, 2003 № 1380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1380-2003-%D0%BF>.
20. On Prevention of Corruption: Law of Ukraine of October 14, 2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

SYCH Olexandr,

Postgraduate Student, Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

LICENSING OF EDUCATIONAL ACTIVITIES AS A MECHANISM FOR QUALITY ASSURANCE OF HIGHER EDUCATION

Summary. *The specific feature and at the same time the problem of formation of a holistic system of quality assurance of higher education in Ukraine is that the impetus for its formation was the adoption of the Law of Ukraine "On Higher Education" in 2014, in which all existing instruments of quality assurance of higher education were grouped for the first time within one integrated system, consisting of two subsystems – external and internal, each of which has its own list of mechanisms, tools, ways to ensure the quality of higher education, etc. Thus, the system and mechanisms for ensuring the quality of higher education began to be formed and applied in practice without their prior scientific understanding and justification. Therefore, today the practice of their application is quite ambiguous and often contradictory, which does not contribute to neither a calm movement towards the gradual improvement of the quality of higher education, nor the effective spending of public funds during the development of this system. Therefore, each of these subsystems, including their components, requires its own research, understanding and justification in order to optimize all procedures, their coordination and balancing with each other, to avoid duplication and unnecessary "paperwork". Thus, in particular, the external quality assurance system of higher education includes such a tool as licensing of educational activities in the field of higher education, which has undergone conceptual changes three times since 2014, which hinders both the solution of many problems by means of using this tool of quality assurance of higher education and effective operation of this tool in the market of educational services.*

The purpose of this article is to try to scientifically understand the mechanism of licensing of educational activities in the field of higher education as one of the external tools to ensure the quality of higher education, including its components, and to make sound proposals for its further improvement.

Research methods. *The author used such methods of scientific cognition as general philosophical (universal), historical and logical methods, analysis and synthesis, induction and deduction, abstraction, generalization, analogy and others.*

The main results of the study. *1. Licensing of educational activities in the field of higher education is one of the most important tools of the system of external quality*

assurance of higher education and a mechanism for implementing state policy aimed at ensuring the ability of legal entities to provide educational services in higher education. The state is directly responsible to applicants, employers and society for the development of effective regulatory policy in terms of licensing, for the development and continuous improvement of licensing conditions, for the proper organization and continuous operation of the licensing mechanism (objective and fair compliance with licensors, licensing, licenses, impartial and systematic verification of compliance with licensing conditions by each of the participants in the market of educational services, uncompromising revocation of licenses provided that the fact of non-compliance of free economic conditions with the license conditions).

2. Stability of public relations is one of the important principles of public peace and the formation of trust in the state. Therefore, the state, which is responsible to education seekers and society for the proper functioning of the market of educational services in higher education and guarantees the ability of its licensed establishments of higher education to carry out relevant activities at the appropriate level, has no moral right to conceptually change the licensing mechanism three times. It is inefficient, impractical and irresponsible. Thus, in particular, only at the level of laws of Ukraine (not to mention the level of Government resolutions and orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine), the following conceptual changes took place:

1) term licenses issued for a period of 10 years were recognized by the legislator as indefinite without any transitional, balanced and compensatory mechanisms, which cannot be called a balanced state policy, taking into account previous experience in issuing licenses;

2) the licensing mechanism, which was issued specifically for the field of higher education, was replaced by another - common to all types of economic activities (and these different mechanisms were in conflict for some time and "worked" at the same time);

3) the term of the applicant's compliance with the license conditions before the license was issued was significantly reduced (from two months to 10 days) and the on-site inspections (directly to the establishment of education) were replaced by only a "paper" inspection. In addition, the inspection by "experts" was replaced by an inspection

by “civil servants”. All this, taking into account the level of dishonesty in society, did not strengthen the responsibility of the state to society for admission to the market of educational services in higher education (especially new ones), which really meet all licensing conditions and are able to provide services in higher education;

4) licensing “by specialty” (for example, “choreography” or “law”) has been replaced by licensing “at the level” (for example, a bachelor’s or master’s degree). Such a “simplification” of the licensing procedure for establishments of higher education actually eliminates any responsibility of the state to society for the ability of establishments of higher education to carry out educational activities in the relevant specialties, the list of which is approved by the Government.

Scientific novelty of the research results. 1. The mechanism of licensing of educational activities in the field of higher education is considered through the prism (at an angle) of state responsibility for the quality of higher education to society, students and employers and as one of the most effective tools for public policy in higher education.

2. Erroneousness and ineffectiveness of public policy was demonstrated, if it is not based on previous research.

Conclusions and the author’s specific suggestions. 1. The quality assurance system of higher education should be the subject of in-depth and serious research, and any legislative changes should be based on the sound results of such research. Science must anticipate legislative change, and managers must base their policy decisions on scientifically sound data.

2. Improvement of the licensing mechanism should be carried out in the direction of delimitation of functions of formation of the state policy and its realization. That is, those who create the “rules of the game” do not have to follow them later, because in this case there is a real conflict of interest. The state, represented by the Ministry of Education and Science, cannot be both a regulator of the market of educational services, the founder of the vast majority of participants in this market (state establishments of higher education and research institutions) and a “guarantor of the ability” of all, including state-approved licensing terms. This approach cannot be considered balanced with regard to the responsibility of the state and universities for the quality of higher education. Under such conditions, everyone loses – education seekers, employers, society and the state itself.

3. Licensing should be subject to the specialty for which the establishment of education plans to provide educational services, not the level of education. The license for educational activities should be indefinite, but again – for the specialty, not for the level of education.

4. The quality of higher education cannot be ensured without the fulfillment by establishments of higher education of the minimum requirements – licensing conditions established by the state and which are the start and foundation of quality assurance. The compliance of an establishment of education with the licensing conditions must be controlled by the consumers of educational services and the state, and any non-compliance must quickly and inevitably lead to the deprivation of such an establishment of the relevant license in the relevant specialty. Compliance with licensing conditions is the foundation for the formation of an internal system to ensure the quality of educational activities and the quality of higher education and should guarantee education a safe environment (namely in terms of sanitation, fire and environmental safety, no psychological danger, including bullying, etc.) from qualified teaching staff with appropriate educational and professional qualifications, availability of informational support (powerful library fund, including digital, free internet access, advisory support for teachers, etc.), availability and security of infrastructure facilities that can provide, stimulate and maintain a healthy lifestyle in the younger generations. That is, the licensing conditions should include those requirements of the state that make the stay in the establishment of education safe, comfortable and one that promotes and stimulates the acquisition of quality higher education of a certain level and specialty. These requirements also need to be reviewed from time to time, as both universities and society evolve, and what is now considered to be the standard may not be the norm in a few years and requires a proper response from the state and establishments of higher education. At the same time, the improvement of licensing conditions should not lead to the need for establishments of higher education to obtain new perpetual licenses, but each establishment must constantly ensure its compliance with the licensing conditions (taking into account all changes).

Keywords: licensing; higher education; quality of higher education; state.

Одержано редакцією 03.11.2020
Прийнято до публікації 14.12.2020